

crkva u svijetu

POGLEDI

PRAVA I GRANICE DRUŠTVENO-POLITIČKOG ZALAGANJA CRKVE

Jure Krišto*

Katoličanstvo je stalno u pokretu. Otkako je Drugi vatikanski sabor dao Katoličkoj crkvi novi zamah, to se kretanje još više pojačava. Nema sumnje da je različitog tempa i jačine u različitim krajevima svijeta; ali se za Katoličku crkvu može slobodno reći da u naše doba pruža jasne znakove vitalnosti i svježine. U Latinskoj Americi se ta vitalnost izražava u često osporavanoj teologiji oslobođenja, u Africi u vidu prihvaćanja izvornih vjerskih izražaja u teologiziranju, koje je popraćeno i brojčanim rastom Katoličke crkve, u Evropi traženjem novih načina pristupa teologiji koja bi bila u mogućnosti oživjeti pastoral i povratiti stari kontinent kršćanstvu, dok se u Americi ta životnost osjeća u sve češćim i odlučnijim istupima Biskupske konferencije o pitanjima koja zadiru duboko u samu potku američkog društva i političkog ustrojstva.

Dakako, ta opća živost Katoličke crkve nije ostala bez odjeka ni u Katoličkoj crkvi kod Hrvata, što se očituje u njezinoj pastoralnoj aktivnosti među našim narodom. S druge strane, raznorazne interesne zajednice među Hrvatima, u domovini i iseljeništvu ne oklijevaju iznositi svoja stajališta s obzirom na crkvenu aktivnost u nas i u svijetu. Doima me se da su te reakcije često uopćene i tendenciozne, a često i plod nedovoljnog teološkog zaleđa.

Kao najnoviji primjer može poslužiti nedavni prvotni nacrt specijalnog odbora Biskupske konferencije Amerike o američkom privrednom po-

* Jure Krišto je doktorirao na američkom sveučilištu Notre Dame; živi i radi u Chicagu. Objavio je brojne članke u američkim i našim časopisima.

retku. Reagiranja na ovaj dokument brojna su i žestoka, što najavljuje da će rasprava do njegova konačnog prihvaćanja ili prekrajanja biti živa i napeta. To ne znači da će reagiranja na ovaj biskupski dokument biti uvijek dobronamjerna ili primjerena njegovoj namjeni i svrsi. Stoga je potrebno ispitati njegove teološke pretpostavke i sagledati logiku njegova razmišljanja da bi se mogao ocijeniti realno i objektivno. Jer, u crkvenim je dokumentima najvažnije imati jasnu sliku o njihovoj teologiji. Teološko vrednovanje treba prvenstveno ocijeniti da li sam dokument uopće sadrži jednu takvu teološku viziju. Ostali su problemi, vezani za crkvene dokumente, važni, ali je njihova točna dijagnoza moguća tek poslije detaljne analize njihovih teoloških pretpostavki. Jedan od problema, vezan za spomenuti dokument, a često i sve druge crkvene dokumente ove naravi, jest problem odnosa crkvenog učenja i politike.

I. Zašto biskupi ljuljaju brod?

Dvadeset godina je vrlo kratko vrijeme u životu jedne dvijetisućljetne organizacije. Upravo toliko je prošlo od onog sudbonosnog dana kada je papa Ivan XXIII odlučio sazvati opći ekumenski sabor, koji je zaljuljao crkveni brod, a i brod svjetske povijesti. Koja je to snaga koja je omogućila ovako svestrano gibanje? Ne ulazeći u detaljne analize društveno-povijesnih razloga i prihvaćajući načelno vjerničko stanovište da je to posljedica prisutnosti Duha Božjega, ja bih rekao da je ta gibajuća snaga u katoličanstvu odraz teološkog prevrata (u vjerničkom jeziku, obraćenja), koji se zbio u glavama mnogih kršćana uključujući i neke hijerarhe.

Spomenimo samo nekoliko karakteristika toga prevrata. Prvo, sazrelo je mišljenje da teološko zaključivanje mora dolaziti iz izvornog iskustva Božjeg objavljivanja u Isusu, koje je uprisutnjeno za povijesno prisjećanje u *Pismu*. Drugim riječima, danas je općenito prihvaćen teološki princip da teologija mora izvirati iz *Pisma* i vjere naroda Božjega. Drugo, naraslo je uvjerenje da izvorno iskustvo Apostola i Isusovih sljedbenika može i mora naći odjeka u iskustvu ljudi i žena dvadesetog stoljeća, ako je to doista Božja objava. Posljedica tih uvida bila je obnovljeni pristup teološkom učenju. Teologija je definitivno prešla iz apstraktnog izlaganja o tajnovitim stvarima u izlaganje smisla Božjeg uprisutnjenja u povijesti za osmišljenje života ljudi i žena. Odlučujući čimbenik ovog novog razmišljanja jest život, poslanje, propovijedanje i način umiranja Isusa iz Nazareta. Svako razmišljanje o smislu ljudskoga života danas kao i o pojedinom elementu ljudske konkretne situacije zbiva se, u ovom novom pristupu teologiji, unutar uspoređivanja sadašnjeg ljudskog iskustva s Isusovim iskustvom i njegovim odgovorom na čovjekova pitanja o smislu postajanja i izgrađivanja povijesti. Kako se vidi, naglasak modernog teološkog izlaganja leži na iskustvu.

Pomnije ispitivanje Isusova života i propovijedanja kao i prvotne vjere njegovih sljedbenika vraća teologiju konkretnim ljudima i životnim stvarnostima s kojima se oni svakodnevno hrvu pokušavajući osmisлити svoje živote i svoju okolicu. Također postaje jasno da se teologija, jer je inspirirana Isusovim djelom, neizostavno opredjeljuje za siromaha, da

osluškuje krikove patnje čovječanstva, bili oni krikovi gladnoga, beskućnika, onoga koji je ostao bez posla ili ga uopće ne može naći, političkog prognanika ili žrtve torture. Sve su to patnje za koje je, kršćani vjeruju, Isus posvjedočio kao zla kojima se Bog sam protivi. U naše je vrijeme maksima za dobrobit čovječanstva »borba za ljudska prava«. Kad teolozi ili biskupi spominju tu formulu, kao ono za što se kršćanska vjera i praksa mora zalagati, onda to treba shvatiti kao nešto što doista izvire iz biti kršćanskog opredjeljenja, a ne kao zgodnu prigodu za nekakve dobro smišljene ali nedorečene političke planove Crkve, kako to često naši političari i društveni komentatori ističu.

Pastirsko pismo Biskupske konferencije Amerike o američkom gospodarskom sustavu jest, barem s obzirom na njegove teološke pretpostavke, očit plod ovakvog pristupa teologiji. Komisija koja je napravila ovaj prvi nacrt izričito kaže da se *Pismo* kao i katolička socijalna misao, kako ona vjeruje, vodi idejom »ljudskog dostojanstva«, »dostojanstvom ljudske osobe«, a siromasi su u žarištu njezine brižnosti (Uvod). Također se ističe da se ovakve pretpostavke povode za primjerom Isusa Krista.

Što je donekle u tomu novo s obzirom na američku situaciju jest to da se »ljudska prava« protežu i na »gospodarsko područje«, a ne ograničavaju se na osobna prava i slobode kako se to do sada obično činilo po primjeru zapadnih demokracija. »Nacija mora preuzeti dužnost«, kaže se u *Pismu*, »zacrtavanja novog nacionalnog suglasja (consensus) da sve osobe posjeduju prava u gospodarskom području i da je društvo moralno obavezno poduzeti odgovarajuće mjere kako bi osiguralo da nitko među nama ne bude gladan, beskućnik, besposlen i da mu ni na koji drugi način ne bude zanijekano što mu je potrebno za dostojan život« (Uvod).

Ovo, dakako, ne znači da se važnost osobnih sloboda nijeće ili čak umanjuje, ali je ispravno zaključiti da je prijedlog američkih biskupa pokušaj da se naglašavanje osobnih sloboda i prava u zapadnim demokracijama i opredjeljenje za »ekonomska prava« na uštrb osobnih sloboda u komunističkim sustavima tijesno povežu. Više se ne dopušta raspravljanje o tome koje su slobode i ljudska prava bolja, vrijednija; obadvije vrste sloboda, osobne i ekonomske, jednako su važne u viziji američkih biskupa.

Ova novina u razmišljanju jednog dijela američkog episkopata jest važnija nego što bi to moglo izgledati na prvi pogled. Ovo je jedan od rijetkih unutarcrkvenih dokumenata u kontekstu zapadne civilizacije, koji se, na neki način, otkida od ustaljenog oblika razmišljanja o socijalnim problemima. Sve do nedavno, teološko razmišljanje kao i crkvena praksa bili su pretežno zapadnjačkog karaktera i inspiracije. Posljedica toga je bila, kako Schillebeeckx kaže, da se crkva vrlo lako priklanjala principu »utilitarističkog individualizma« kojim se vodila zapadna civilizacija (Usp. *Interim Report on the Books Jesus & Christ*, New York: Seabury Press, 1980, str. 56). Taj filozofijski pogled na svijet udomaćio se u zapadnoj civilizaciji pošto je bio formuliran i razvijen od anglo-saksonskih filozofa od Thomasa Hobbesa do Adama Smitha. Središnja vrijednost ovog svjetonazora jest sloboda, ali sloboda koja je motivirana ostvarivanjem osobnih interesa i probitaka na čijem se putu ništa ne smije ispri-

ječiti. Teologija je od Drugog vatikanskog sabora naovamo uvidjela da se takvo shvaćanje slobode ne slaže s unutarnjom porukom Evanđelja, nego, štoviše, da stoji u suprotnosti s njime. Ovaj uvid sada postaje i dio razmišljanja barem jednog dijela crkvenog učiteljstva u Sjedinjenim Američkim Državama.

II. Dokle biskupi imaju pravo ići?

Do sada ne bi trebalo biti problema. Vjerujem da svatko može vidjeti i složiti se da se biskupi kao predstavnici vjerničkoga puka imaju pravo zalagati za siromahe i sve one koji trpe, da im je tu zadaću naložio sam Isus Krist. Oni time vrše samo svoju vjerničku dužnost. No, to nije tek jedna od dužnosti pored mnogih drugih, nego im je to, kako je bilo istaknuto, osnovna dužnost iz koje ostale istječu. Kršćani se i kršćanska teologija, kako to teologija oslobođenja formulira, »spontano opredjeljuju za siromahe« (the preferential option for the poor). Vjerujem da se s ovim mogu složiti i naši ideolozi. Mnoge bi se, međutim, nejasnoće uklonile kad bi ti ideolozi javno priznali ovolika prava i našoj vjerničkoj zajednici, kad bi se ovim principom vodili u zauzimanju konkretnih stajališta u svakodnevnoj praksi. Isto tako bi se uklonile mnoge zapreke kad bi i naše katoličko crkveno vodstvo vidjelo i priznalo da se Crkva često vodila više principom »utilitarističkog individualizma« nego evanđeoskom porukom. Samo bi hrvatske vjerničke, a i nevjerničke, mase imale od toga korist.

Postavlja se, međutim, pitanje da li biskupi, američki, hrvatski ili bilo koji drugi, imaju pravo poći dalje od ove prvotne konstatacije i, ako je odgovor pozitivan, kako daleko mogu ići u obrani prava siromašnih i ugroženih. Očito je da su biskupi koji su bili u Odboru za izradu *Pastoralnog pisma* o američkom gospodarstvu smatrali da imaju pravo krenuti dalje od bazičnog principa zalaganja za prava siromaha i trpljenika. Uistinu, američki biskupi predlažu svojim vjernicima i drugim članovima američkog društva da razmišljaju i raspravljaju o njihovim pogledima o nezaposlenosti, siromaštvu, američkom gospodarskom ustrojstvu i odnosu američke i svjetske privrede. Biskupi se ne zaustavljaju na pogledima i analizama nego predlažu i neke praktičke mjere za koje vjeruju da bi pridonijele rješenju problema koji su vezani za ova područja. Neka su od tih rješenja vladino otvaranje radnih mjesta, mijenjanje poreznih zakona, reforma sistema socijalne pomoći, kooperacija poduzeća i mijenjanje sistema odnosa američke privrede s međunarodnim organizacijama i nerazvijenim zemljama.

Prvotne reakcije na nacrt biskupskog *Pisma* kreću se od bezrezervnog odobravanja do neuvijenog ismijavanja biskupskih pozicija i rješenja. Oni koji se slažu s pristupom biskupa zamjeraju im što su čekali da tek poslije predsjedničkih izbora iziđu sa svojim stajalištem. Oni, očito, misle da je biskupsko *Pismo* moglo pomoći predsjedničkom kandidatu Demokratske stranke Walteru Mondaleu, jer zastupa slična stanovišta u pogledu rješenja kriznih područja američkog života. Oni pak koji se ni na koji način ne slažu s biskupskom analizom američkog gospodarstva zamjeraju im da zapravo ne predlažu ništa novoga i da se crkvena hije-

rarijama sama ne želi odreći privilegija koje im omogućuje društvo (neplaćanje poreza na imovinu) ili kršćanska zajednica (udobne kuće, automobile i sl.). Među oporbenjacima je i jedan broj uglednih katoličkih laika (Michael Novak, William Simon, Alexander Haig i drugi), koji tvrde da se katolički biskupi ne razumiju u gospodarska pitanja (iako su se savjetovali sa stručnjacima, među koje spadaju i neki od ovih katoličkih laika) i da oni ne naglašavaju dovoljno sposobnost američkog kapitalizma da stvara zaposlenja. Potrebno je napomenuti da većina ovih laika usvaja konzervativne političke nazore.

Kako presjeći zauzli čvor? Za razliku od drugih situacija, u Americi nitko ne dovodi u pitanje pravo biskupa da govore o privredi svoje zemlje. Samo se po sebi razumije da oni, kao i svaki drugi građanin, imaju pravo misliti i govoriti o čemu hoće, bilo da to govorenje ima ili nema političku dimenziju. Nekršćani i liberalni intelektualci nemaju povjerenja u biskupske ekonomske i ine sposobnosti koje se manifestiraju u političkoj areni. Nekatolički kršćani, posebno konzervativnijih opredjeljenja, vjerojatno neće dovoditi u pitanje pravo katoličkih biskupa da govore o gospodarskim stvarima, iako se vrlo vjerojatno neće složiti s njihovom analizom američkog ekonomskog sustava. Ostaje dakle da se ispita vrijednost prijedloga biskupskog *Pisma* s teološkog stanovišta.

a) Kršćansko shvaćanje političkih stvarnosti

Kršćanstvo je po svojoj naravi univerzalističko. Njegovi »principi« i njegovo »učenje« odnose se na čovjeka kao takvog. Ono, stoga, ne može biti ograničeno okvirima i interesima jednog naroda, jedne rase ili jednog kontinenta. Ova medalja ima i svoju drugu stranu. Budući da čovjek mora živjeti u okvirima jedne nacije, kulture i društveno-političkih struktura — što ga sve nužno uvjetuje — tako isto i pojedini kršćanin mora imati u vidu uvjetovajuće čimbenike svoga življenja.

Sve to znači da je normalno očekivati da će kršćanstvo kao zajednica vjernika, i svaki pojedini vjernik napoosob, imati određeni odraz na društveno-političke strukture. Kršćanska zajednica je, naime, čimbenik među drugim čimbenicima koji oblikuju određenu društveno-kulturnu sredinu. Usudio bih se reći da je oblikovna snaga jedne zajednice ili organizacije proporcionalna »kvalitetu« vizije svijeta i čovjekova smisla koje nudi. Kršćanstvo je nesumljivo pokazalo da je zajednica vjernika koja nudi vrlo privlačnu i razumljivu viziju smisla ljudskog postojanja, tj. da je vrlo moćan nuditelj vizije svijeta. Razumljivo je, stoga, da politički čimbenici žele svesti ulogu kršćanstva u određenoj društvenoj sredini na dimenzije koje oni smatraju dopuštenima (čitaj: neefikasnim), a da kršćanska zajednica sa svoje strane želi sačuvati svoja prava kao bitne elemente svoga poslanja, tj. svoga samorazumijevanja. Ovo se ne odnosi samo na ateističke sustave i ideologije, koji po prirodi stvari vide u kršćanstvu takmaca, nego i na druge političke strukture. Vidno je da će crkvena zajednica, ako je uistinu vjerna svom pozivu, uvijek biti u stanju napetosti s političkim čimbenikom u jednom društvu. Umijeć je — i zadatak — sačuvati napetost nategnutu do te mjere da postane i ostane produktivna za nacionalnu zajednicu, a ne rušilačka.

Evangelje ne daje mnogo uvida u novozavjetno poimanje političke stvarnosti, ali definitivno sugerira pravac praktičnoga postavljanja prema političkome. Taj pravac je sadržan u temeljnom opredjeljenju kršćanstva, koje se sastoji u pozivu na obnovu ili obraćenje (metanoida). Ako netko odgovori na poziv, onda je zahtjev radikalan: čovjek je cjelovito, sa svim svojim nutarnjim dimenzijama i sa svojim društveno-političkim strukturama, pozvan na obnovu. Ne ulazeći ovdje u detaljnu analizu novozavjetnih spisa (vidi: Edward Schillebeeckx, *Christ*), u njima su vidljiva dva principijelna stava u pitanju odnosa vjerske zajednice i političke vlasti. Jedan je etičke naravi, drži da vlast treba poštivati jer se mora držati da je od Boga s obzirom da stvaranjem sve ovisi o Bogu; drugi je plod življenja s političkom vlasti koja nije bila naklona kršćanskoj zajednici. Kršćani su iskusili na svojoj koži da su društveno-političke strukture često nepravedne i da su leglo nepravednih odnosa među ljudima, što se kosi sa zahtjevima Učitelja, zahtjevima Božjeg kraljevstva koje je on inauguirao. Kršćani zaključuju da oni »ne smiju biti takvi«, nego da moraju biti »sol zemlje« i »svjetlo svijeta«.

○ Ovaj zaključak sadrži *kritički stav* prema društveno-političkim strukturama i nepravednim odnosima koje one rađaju. Kritičnost nužno podrazumijeva predlaganje alternativa. U slučaju izvornog kršćanstva te alternative su uvijek načelne prirode, ali s dalekosežnim praktičnim zaključkom. Pošto se, naime, zajednica osjećala nemoćnom pred svjetskim strukturama, okrenula se k sebi i usredotočila pažnju na izgrađivanje pravednijih odnosa unutar *svojih* strukturalnih odnosa. Odavle se iskristaliziralo daljnje načelno stajalište prema socio-političkim stvarnostima. Crkvena zajednica je kritična prema nepravednim socio-političkim strukturama u vidu pravednijih međuljudskih odnosa, demokratskijeg uređenja, egalitarnije postavljenih odnosa među interesnim grupacijama nekog društva, što bi sve bili znakovi uspostavljanja Božjeg kraljevstva među ljudima. Kao i drugdje, s obzirom na to, zastranjenja su moguća i tih je zastranjenja bilo u Crkvi. Naglašavam da su se uvijek događala kad je crkvena zajednica preko svoga vodstva htjela provesti svoj idejni program u djelo, ponuditi »svoje« strukture kao mjerodavne i na taj način riješiti probleme čovječanstva. Svaki put kad se to dogodi, Crkva gubi svoju oznaku kritičnosti. To je zbog toga što, kao i druge strukture, pretendira da je postignuti oblik ljudskih odnosa konačan, trajan, vječan, bogodan i sl. Crkva može biti autentično svoja samo ako se ne upušta u avanturu strukturiranja svijeta.

b) Ocjena istupa američkih biskupa

Pitanje je sada primjereno: Da li spomenuti nacrt Biskupske komisije o američkom gospodarskom sustavu ide preko svojih dozvoljenih granica? Mislim da ide i da, dosljedno, ne ispunja evanđeosku viziju zauzetosti za dobrobit čovjeka. Koliko god se to može činiti elitistički ipak se mora reći da je Crkva pozvana da bude kritički glas u određenoj društvenoj sredini, *ali* da nije pozvana davati konkretna rješenja. Nije li to preudobna pozicija, koju bi rado prisvojili i drugi? Samo je na izgled udobna i poželjna. Stvarnost je ipak drugačija. U svijetu u kojemu živimo organizacije se ne zadovoljavaju da budu *samo* kritički

glas; one žele imati i vlast. Zbog toga se i Crkvu koji put krivo sudi, to više što je i ona imala propusta. Ipak, Crkvi bi danas trebalo vjerovati ako opetovano naglašava da joj nije do vlasti. Treba joj vjerovati jer je to zaključak koji je izveden iz njenog Bibliji okrenutog samorazumijevanja. Kad npr. Katolička Crkva kod Hrvata preko svojih biskupa veli da nema nikakvih pretenzija na vlast, onda je ne bi trebalo sumnjiviti, kako se to često čini. Crkva se mora promatrati u širem kontekstu, a kad se danas tako promatra, onda se vidi da je crkvena izjava o nezainteresiranosti za vlašću posljedica novog teološkog shvaćanja crkvenosti i crkvene misije u svijetu. Kad crkva autentično razumije samu sebe, ona *ne smije biti zainteresirana za politiku kao takvu.*

Kakva je ocjena nacrtu američkih biskupa za *Pastoralno pismo* o američkoj ekonomiji? Kad odbor američkih biskupa za izradu nacrtu *Pastoralnog pisma* o američkom gospodarstvu kaže da je »činjenica da više od 15% stanovništva naše nacije živi ispod službeno označene ravnine siromaštva društveni i moralni skandal preko kojega se ne može prijeći«, onda se može reći da oni govore iz evanđeoske vizije zauzetosti za dobrobit čovjeka. Njihov se govor prihvaća kao legitiman, štoviše, on sadrži u sebi težinu autoriteta; biskupski glas postaje glas moralnog prosvjeda, kritički, još bolje, proročki glas koji je sposoban pokrenuti masu. Ali kad biskupi idu dalje i predlažu način zaštite siromaha predlažući »otvaranje novih poslova«, svođenje nezaposlenosti na određeni postotak, slobodnu trgovinsku razmjenu i sl. (što je, usput, i stajalište opozicione političke stranke), onda se Crkva predlaže za *organizateljicu* društva i njegova političkog ustrojstva. To ne spada u crkvenu domenu i vjernici ne očekuju to od svojih pastira.

Gore navedeni princip može se primijeniti na velika kao i na mala područja ljudske zauzetosti. Prije godinu dana američki su biskupi uzбудili javnost svojim dokumentom o nuklearnom naoružanju. Nitko nije imao problema s načelnom osudom utrke za naoružanjem između supersila i inače. Problem je nastao kad su biskupi prešli na konkretne prijedloge rješenja toga krucijalnog problema našega stoljeća predlažući prestanak testiranja, proizvodnje i instaliranja nuklearnog naoružanja kao i smanjenje broja nuklearnog oružja. To je bilo problematično jer je to stanovište slično onome koje drži opozicijska stranka u američkom političkom životu. Neovisno o manjku vjernosti evanđeoskim postavkama, sama ta činjenica izlaže zauzetost biskupa kao službenog učiteljstva mjesne Crkve da bude interpretirana s političkih pozicija i *korištena* u političke svrhe. U moderno vrijeme postaje jasno da se treba čuvati jednog »novog« grijeha, grijeha prepuštanja manipulaciji. Napose bi crkveno učiteljstvo moralo biti na oprezu, jer političari nikad ne sustaju u traženju mogućnosti manipuliranja crkvenim stavovima.

Napominjem da je *vrlo mali* broj ovakvih konkretnih prijedloga u *Pismu* američkih biskupa. Mislim da bi bilo potrebno i njih eliminirati iz konačnog teksta kako bi Crkva mogla u punom smislu postati moralni zov američkog (i ne samo američkog) društva.

Što preostaje biskupima svih nacionalnih sredina? Možda će netko zaključiti da im ne preostaje mnogo. To je polje, međutim, omeđeno opse-

gom njihovih vlastitih struktura. Biskupi kao predvođitelji kršćanskih zajednica i njezini učitelji trebaju neprestano primjenjivati evanđeoske principe zauzetosti za pravednije i ljudskije odnose unutar *svojih* struktura. Kako smo vidjeli, tako su se upravo postavile prvotne kršćanske zajednice. Srećom to su uvidjeli i američki biskupi. Nije im, naime, promaklo da su radnici u crkvenom »vinogradu« u Americi obično mnogo niže plaćeni nego radnici u istim područjima u društvenom sektoru kao ni to da im nije dozvoljeno organizirati se u sindikate. Biskupi su smogli snage i ukazali na to kao nepravdu. Vidjet će se hoće li također smoci snage da nešto i naprave u tom smjeru. Treba također imati na umu da je to tek jedino područje moguće zauzetosti biskupa. Druga su još složenije naravi: npr. položaj žene u Crkvi, odnos prema svećenicima koji su napustili službu, postupak s rastavljenima i sl.

c) Teologija oslobođenja

Gornji komentari dozivaju u pamet stajališta takozvane teologije oslobođenja. Zar se teologija oslobođenja ne miješa mnogo direktnije u konkretnu reformu i organizaciju društva? Zar ona nije stoga u potpunom raskoraku s evanđeoskom vizijom zauzetosti za siromaha? Što zapravo znači »parola« kršćanstvo se »spontano opredjeljuje za siromaha«? S druge strane, kako razumjeti prigovor (i izazov) nekih komentara crkvenog zbivanja kod Hrvata (Nenad Ivanković, Branko Puharić) da katolički teolozi nisu razvili nikakvu »teologiju oslobođenja« primjerenu jugoslavenskoj društvenoj stvarnosti? Kako bi trebalo tumačiti odupiranje nekih krugova među Hrvatima teologiji oslobođenja dok u isto vrijeme podržavaju istup katoličkih biskupa Amerike u drugim područjima.

Odgovor na ta pitanja ima istu polazišnu točku: analitičari crkvenih zbivanja često pristupaju crkvenoj praksi s neteološkim pretpostavkama kao na primjer: jesmo li *za* ili *protiv* teologije oslobođenja? Vodi li teologija oslobođenja u revoluciju, nasilje? Jesu li teolozi oslobođenja marksisti? Žele li oni dokinuti kapitalističke odnose u svojim društvenim sredinama? I sl. Nije čudo što s takvim pretpostavkama analiza crkvenosti postaje iskrivljena i što se prihvaćanje ili odbacivanje pojedinih intelektualnih usmjerenja unutar Katoličke crkve radi zbog sasvim neteoloških i necrkvenih razloga.

Kako god bilo, teologija oslobođenja je postala čimbenik u suvremenom teologiziranju. Ona nije ostala u uskom krugu Južne Amerike nego se nametnula kao osebujan način mišljenja iz biblijske perspektive ostalim dijelovima katoličkog svijeta i ne prestaje biti izazov pomalo uspavanoj teologiji tradicionalnijih usmjerenja. Svojom živošću i kvalitetom izazova ona se dokazala da nije pomodarstvo nego ozbiljan intelektualni napor s izvorištem u Evanđelju. Na mjestu je, dakle, pitanje: što je teologija oslobođenja?

»Otac« teologije oslobođenja je peruanski svećenik Indijanac Gustavo Gutierrez, koji je 1971. napisao knjigu po kojoj je teologija oslobođenja dobila svoje ime. Gutierrez nije mogao prihvatiti tradicionalni način teološkog razmišljanja, koje je prema njemu predstavljalo isključivo

racionalno razumijevanje. I nije se mogao pomiriti s praktičnim zaključcima, koji su se svodili ili na preferencijalno tretiranje kršćanstva ili na prihvaćanje određenog društvenog poretka sa strane Crkve. S druge strane, Gutierrez spremno prihvaća Marxovu analizu prakse (procijeđenu od Blocha), koja se vodi poimanjem povijesti kao pomicanjem prema budućnosti kroz revolucionarnu akciju u sadašnjosti. Kategorija nade je dominantna; na nju se nadovezuje Božje Obećanje koje omogućuje kritičku postavku prema sadašnjosti. Gutierrez definira teologiju kao »teoriju definitivne prakse«, koja se inspirira Evanđeljem i, stoga, postaje kritički raspoložena prema crkvenoj i društvenoj praksi. Tri su posljedice tako postavljene teologije. Prvo, teologija je *kritična* prema »svemu postojećem«, kako su se svojevremeno izrazili neki jugoslavenski filozofi. Drugo, teologija je *osloboditeljska*, jer se uči relativizirati sve što se ostvaruje ljudskim naporom uključujući i stvarateljski napor Crkve. Treće, teologija je *proročka* po tome što tumači povijesna kretanja i povijesne »znakove vremena«.

Teologija oslobođenja ima svoje filozofske korijene u evropskoj političkoj teologiji, a svoje biblijsko uporište nalazi u svojevrsnom gledanju na Isusa iz Nazareta kao branitelja siromašnih i nemoćnih. Preferencijalna biblijska metafora, međutim, jest starozavjetna slika o Božjem izvođenju izraelskog naroda iz egipatskog ropstva. U svakom slučaju, teologija oslobođenja čita Bibliju kroz prizmu profetske zauzetosti za siromašne, potlačene, izrabljivane, jednom riječji, nemoćnike. Nema sumnje da to čitanje nije krivo. Treba ipak nadodati da je to prepojednostavljeno čitanje, tj. čitanje koje je nužno selektivno po unaprijed postavljenom kriteriju, koji može a ne mora biti biblijskog nadahnuća. Opasnost je u simplifikaciji, što samo po sebi predstavlja osiromašenje cjelovite biblijske poruke.

Slični bi prigovori mogli biti upućeni teologiji oslobođenja i s obzirom na druge teološke pretpostavke. Ona nema detaljno razvijenu teološku antropologiju. Dapače, ponekad se čini da se utječe parolaštvu o »modernom čovjeku«, nerijetko preuzetu od populariziranog marksizma. Tako se veli da je čovjek aktivni čimbenik u posvijesti, tvorac svoje vlastite sudbine koji nije zadovoljan polaganim pomicanjima već se upinje da revolucionarno mijenja svijet. Ljudski razum je postao politički razum (Usp. G. Gutierrez, *Teologia de la liberacion*, str. 47). Već su brojni komentatori upozorili na pojednostavnjeno poimanje grijeha u teologiji oslobođenja. Naglašava se društvena dimenzija grijeha za razliku od osobne. S obzirom na tradicionalno govorenje o grijehu kao gotovo isključivo *privatnoj* stvari to naglašavanje njegova društvenog aspekta predstavlja kretanje u pozitivnom smjeru. Grijeh je doista djelo koje proizlazi iz zloće ili slabosti ljudskog srca, ali se udomaćuje u stvarnostima koje ljudi čine; grijeh tako postaje objektiviziran, vršeci svoj negativni učinak kroz strukture stvorene od ljudi. Međutim, i ovdje postoji opasnost da se društvena dimenzija grijeha naglasi na štetu osobne, tj. da se osobna dimenzija potpuno zanemari.

U svakom slučaju, takvo poimanje grijeha u teologiji oslobođenja ima posljedica za poimanje spasenja. Za razliku od tradicionalnog poimanja

spasjenja kao nečega privatnog usredotočenog na vlastitu dušu koja će biti nagrađena u prekogrobnom životu, teologija oslobođenja naglašava da spasenje mora biti vidljivo, mora se očitovati u pravednijim ljudskim strukturama i boljim međuljudskim odnosima. Drugim riječima, spasenje je ili dio iskustva ili se o njemu ne može govoriti.

Nema sumnje da su mnoge postavke teologije oslobođenja, uzete zasebno, dobre i plod posebne pažnje na biblijsku poruku. Ipak pomnije ispitivanje te teologijske vizije otkriva da ona trpi od fatalne bolesti koja bi se mogla nazvati socijalni fundamentalizam. Slično tradicionalnom fundamentalizmu koji doslovno prihvaća biblijska gledišta s obzirom na osobni moral i religioznost izvlačeći ih često iz njihova konteksta i suodnosa s drugim dimenzijama biblijske poruke, mnogi teolozi oslobođenja izvlače iz Biblije tekstove i aspekte koji se odnose na socijalne dimenzije ljudskog iskustva, stavljajući druge dimenzije u zalede, ako ih uopće donose. Posljedica i jednog i drugog čitanja biblijske poruke jest njezino osiromašenje. Osiromašenje ili, bolje, perverzija biblijske poruke sastoji se u njezinu *ideologiziranju*. Evandjelje više nije zov duha na obraćanje ili ponuda čovjeku primjerenih horizonata, nego nudenje ideološkog programa.

Uputa o nekim vidovima teologije oslobođenja koju je nedavno izdala vatikanska Kongregacija za nauk vjere upozorava na činjenicu da se mnoge teologije oslobođenja inspiriraju marksističkim idejama o društvenim previranjima i borbi klasa. Meni se čini da problem ne leži u nečijem nadahnjivanju određenom filozofijom kod izrade teološkog programa. Teologija se uvijek inspirirala filozofskim spekulacijama u tumačenju dosega biblijske vizije svijeta i čovjeka. Problem teologije oslobođenja jest u tome što je to loša *teologija*. U tom smislu spomenuća *Uputa* udara u srce problema kad kaže da »... posezanje za biblijskom hermeneutikom koja je obilježena racionalizmom« jest temeljno polazište teologije oslobođenja. Zbog toga ona »narušava što god je bilo autentično u nesebičnom privatnom zalaganju za siromahe«. Usudujem se reći da je izvorište teologije oslobođenja — dosljedno i temeljni razlog njezine slabosti — u idolatrijskom vjerovanju da su ljudi (teolozi ili političari, nije važno) sposobni uprisutniti kraljevstvo Božje među ljudima i ženama ovoga svijeta. Takvom postavkom teologija ne samo da prestaje biti teologijom: ona postaje *protureligiozna*. Napominjem da su pojedini teolozi oslobođenja u ranim stadijima njezina razvitka priznali da ona ne posjeduje adekvatnu duhovnost (vidi G. Gutierrez, *Teologia de la liberacion*). Ovo je ujedno i njena najdrastičnija osuda, jer teologija bez barem implicitne (još bolje eksplicitne) duhovnosti nije dostojna toga imena.

Što se može reći u odnosu teologije oslobođenja i političkih struktura? Teologija oslobođenja je s pravom nesmiljeno kritizirala ranije teologije i crkvenu hijerarhiju zbog podržavanja političkih struktura koje su ujedno podržavale njihove interese. Mojim rječnikom, teologija i hijerarhija često su činile pogrešku dopuštanjem samomanipuliranja. Na žalost, teologija oslobođenja čini isti grijeh. Možda političke sile još nisu na djelu da bi se mogla jasno vidjeti njihova manipulatorska igra, ali

teologija oslobođenja se pripremila za taj zahvat. Pripremila se svojom željom da bude relevantna, svojim idolatrijskim pretenzijama da je sposobna mijenjati svijet. Dakle, isti se prigovori mogu uputiti teologiji oslobođenja kao i istupima Biskupske konferencije Amerike o nuklearnom naoružanju i američkom privrednom sustavu. Teologija prestaje biti teologija kad zaboravi da je njezina osnovna služba podsjećati ljude i žene, vjernike i nevjernike, kako je njihovo osmišljenje u Bogu koga je pokazao Isus iz Nazareta, svojim životom i svojom smrću. Jest, bio je to život izgaranja za dobrobit siromašnih i ugnjetavanih na bilo koji način, ali to je bila zauzetost koja je izvirala iz intimnosti iskustva u kojem je Isus nazivao Boga Ocem (Abba). Drugim riječima, teologija prestaje biti teologijom kad zaboravi da je Isus bio prvenstveno i jedino *religiozni* prorok i vizionar, tj. čovjek koga je zanimalo kako Bog vidi svijet i ljudsko trpljenje.

Potrebno je također reći da je uporaba marksističke analize društva i povijesti kod teologa oslobođenja u najmanju ruku naivna. Ta se naviknuta napose očituje u njihovu implicitnom vjerovanju da nekakav sustav ili ideologija mogu načiniti svijet uspješnim. Ona se također očituje u njihovoj nekritičnosti prema privredno-političkim sustavima koji su izgrađeni na principima marksističke ideologije. S teološkog stajališta je čak neodgovorno posezati za ideologijom kojom se inspiriraju neka totalitaristička društva u svrhu hermeneutičkog pristupa Evanđelju. Ovo je smisao prigovora vatikanske *Upute* teologiji oslobođenja.

Na koncu, što treba reći o pozivu nekih društvenih elemenata u Hrvatskoj da se teolozi prihvate izrade teologije oslobođenja za jugoslavenske prilike? Taj poziv je očit znak konfuzije kod njegovih autora o tome što je teologija i što je teologija oslobođenja. Dakako, uvijek je moguće da postoje i drugi mnogo prozaičniji razlozi. Oni koji upućuju taj poziv teolozima u nas računaju s prepojednostavljenim silogizmom: teologija oslobođenja prihvaća marksističku analizu društvenih odnosa, a budući da je u Jugoslaviji službena linija marksistička, kod nas je moguća teologija oslobođenja. Oni čak predlažu i novo ime, teologija samoupravljanja. Moguće je da ti predlagači ne vide da njihov prijedlog predstavlja poziv na srozavanje teologije na najprimitivniju ideološku propagandu. Jer, dok teologija oslobođenja nalazi uporište u Objavi — kako se jedino i dolikuje teologiji — nekakva teologija samoupravljanja morala bi izmisliti takvo uporište. Ili ne znaju da je za teologiju neophodno da ima svoje uporište u Bibliji? Možda misle da je dovoljno površno mahanje parolama nekakve biblijske provenijencije. Vjera to, međutim, mora ocijeniti kao ideologiju i upozoriti teološku znanost da još jedanput ne počini grijeh izlažući se manipulaciji od političkih struktura. Ili su pak razlozi ovakvim nukanjima stvarno drugačije naravi? Nesumnjivo je da bi politički bilo vrlo probitačno kad bi teologija sankcionirala određenu političku praksu.

Opasnost manipulacije je realna. Svojevremeno su jugoslavenski i evropski komunisti upozoravali da se postavke mladog Marxa ne mogu pomiriti s primjenom »marksističkih« principa u političkim sustavima koji su se inspirirali marksističko-lenjinističkom ideologijom. Drugim

riječima, marksistička društva nisu imuna prema marksističkoj kritici i analizi društvenih stvarnosti. Pozivateljima na izradu teologije samoupravljanja i ne pada na pamet da bi možda marksistička analiza jugoslavenskog društva i političke prakse bila kritički okrenuta prema toj praksi. Bi li i onda važio poziv na izradu nekakve teologije oslobođenja u jugoslavenskim okvirima? Da li bi, na primjer, opetovana upozorenja katoličkih biskupa u Jugoslaviji o poteškoćama s kojima se susreće Crkva kao zajednica vjernika u društvenim strukturama za koje Partija zahtijeva da budu ateističke naišla na drugačije vrednovanje kad bi se na ove društvene strukture primijenila markistička analiza društva po primjeru teologije oslobođenja? Da li svojevremeno upozorenje hrvatskog teologa Šagi-Bunića da su vjernici u Jugoslaviji zapravo »drugorazredni građani« značilo ujedno poziv vjerničkim masama da mijenjaju svoj položaj u klasnoj borbi? Nepotrebno je nizati daljnja pitanja, jer je apsurdnost poziva na izradu teologije oslobođenja u jugoslavenskim okvirima dovoljno očita.

Povrh svega, bilo kakva teologija samoupravljanja bila bi beskorisna i nepotrebna. Naprotiv, naši vjernici i nevjernici mogu se naći na drugačijim zajedničkim njevama: u zalaganju za praktičnu jednakost i ravnopravnost u svim područjima politike i života. To su potrebe i interesi naroda u kojemu žive. Tako će vjernici živjeti praktičnu stranu svoje vizije svijeta i ujedno vršiti svoju političku dužnost, a nevjernici će, barem u očima vjernika, biti bogudraga čeljad, jer će raditi što je dobro. Jedino tako obadvije strane mogu izgrađivati bolji svijet i svoje bolje sutra.

MOEGLICHKEITEN UND GRENZEN DES GESELLSCHAFTLICH-POLITISCHEN EINSATZES DER KIRCHE

Zusammenfassung

Mit Hilfe der theologischen Analyse des Briefes der amerikanischen Bischöfe über das wirtschaftliche System und die Befreiungstheologie beurteilt der Autor aus theologischer Sicht legitime Rechte und Grenzen des gesellschaftlichen Einsatzes der Kirche in unserer Zeit.